

I. ΣΥΚΟΥΤΡΗ:

‘Από τήν εισαγωγή στό «Πλάτωνος Συμπόσιο»

‘Η προέλευσις τού θεομού τούτου δέν μάς είν’ έπακριβώς γνωστή. Δέν υπάρχει άμφιβολία, ότι είναι γέννημα τής ζωής τού στρατοπέδου και ότι άνήκει εις έποχάς μεταναστεύσεων και νομαδικών περιπετειών πολεμικών σπιτών, κατά τάς όποιás αι γυναίκες λείπουν, ή είναι άριθμητικές άνεπαρκείς. Τ’ άποδεικνύει όχι μόνον ή άναλογία πρός άλλους λαούς’, εις τούς όποιους οι άρχαιοι παρετήρησαν τήν ύπαρξιν τού έθιμου (τούς Γαλάτας και τούς Γερμανούς), και λαούς των νεωτέρων χρόνων (βά άνέφερα τούς Τούρκους), αλλά και τό γεγονός ότι και κατάπιν συνδέεται μέ τήν πολεμικήν ζωήν, τά στρατιωτικά καθήκοντα και τήν γυμναστικήν’. Αλλά τό ζήτημα, δέν είναι άν μία φυσική ανάγκη ώδήγησε και όδηγει πάντοτε εις διαστροφάς; αυτό δέν είναι διόλου προβληματικών. Τό πρόβλημα παρουσιάζεται, όπό τήν στιγμήν πού μία φυσική ανάγκη έξεγυενίζεται, γεμίζει μ’ έν άνώτερον πνευματικών και ήθικών περιεχόμενον όπως συνέθε μέ τόν παιδικόν έρωτα εις τούς Έλληνας, και μόνον εις αυτούς’.

Καί άπό τής άπόψεως αύτής ή προέλευσις τού έλληνικού παιδικού έρωτος είναι σκοτεινή. Βεβαίως όρθή είναι ή παρατήρησις’ ότι εις τό έθιμον αυτό ύποκρίπτεται ίσως ή πρωτόγονος πίστις, ότι ή άνδρική δύναμις και ζωτικότητα δύναται να μεταβιβασθή έκ των ώριμων εις τόν άνώριμον διά πράξεις ύλικής και όρατής, πίστις εις τήν όποιαν και ή άνθρώπισηφία στηρίζεται άκόμη. Αλλά’ ή έρμηγία αύτή δέν έπαρκεί, νομίζω, να έρμηνεύση πλήρως τό φαινόμενον.

Διαπιστώνομεν μόνον, ότι ένωρίς έχρησιμοποίηθ ό παιδικός έρως, διά ν’ άναπτύξη τό αίσθημα τής τιμής (αυτό πού θά τονίση ό Φαίδρος

εις τόν λόγον του), ιδίως εις τόν πόλεμον. Εις τό βάθος ύπόκειται ή όρθή ψυχολογική παρατήρησις, ότι ό έρωτισμός αύξάνει πάντοτε εις τό άρνησικόν τήν μαχητικότητα και δεκαπλασάζει τας δυνάμεις του. Οι άρχαιοι είχαν να διηγούνται ένα πλήθος σχετικών παραδειγμάτων’; άποτελούν τό καλύτερον έρμηνηυτικών ύπόμνημα εις τούς λόγους τού Φαίδρου και τού Πausανίου. Ό Πλούταρχος λ.χ. μάς άναφέρει εις τόν Έρωτικόν του 761c τό παράδειγμα ένός πολεμιστού, ό όποιος εις τήν μάχην ώλισθήσε και έπεσε πρηνής ό έχθρός ήτον έτοιμος να τόν κτυπήσθ, και εκείνος τόν παρεκάλεσε να περιμένη όλιγον να στραφή ύπιστος, ώστε να μή τόν ίδη ό έρωτισμός του πληγωμένον εις τά νάτα. Εις τήν Χαλκίδα εδεικνυαν τόν τάφον τού Θεσσαλού ίππέως Κλεομάχου, τόν όποιον ώς ήρωα έθαψαν εις τήν άγοράν και ελάτρευαν. Είχεν έλθει ώς σύμμαχος των Χαλκιδέων εις τόν περιφημον πόλεμον κατά τής Έρετρίας περί τού Αηλαντίου πεδίου. Εις τήν μάχην οι Χαλκιδεΐς έπιέζοντο σοβαρά άπό τήν ύπεροχήν τού ίππικού των άντιπάλων. Ό κίνδυνος ήτο μεγάλος, όλοι έζητούσαν άπό τούς Θεσσαλούς ίππεις να έξορμήσουν. Ό Κλεόμαχος έρωτά τόν άγαπημένον του, άν θά ήθελε να τόν έβλεπέ μαχόμενον, και μετά καταφατικήν εκείνου άπάντησιν, ό Κλεόμαχος τόν παρακαλεί να τού φορέση μέ τά χέρια του τό κράνος, τόν φιλεί και όρμά όλοταχώς πρός τήν πυκνήν φάλαγγα τού έχθρικού ίππικού — διά να μή γυρίση. Όπως ό von Langenau τού Rilke έκέρδισε τήν άθανασίαν και τήν νίκην εις ένα μεθύσι ήρωϊκόμ, έρωτος, θανάτου.

Αλλά’ όχι μόνον διά τόν πόλεμον διά κάθε είδους κοινωνικήν δράσιν

είχεν άναχθή ό παιδικός έρως εις σημαντικών παράγοντ’ άγωγής σωματικής και ψυχικής (ήσαν τότε άκόμη άχώριστα τά δύο). Και άκριβώς ό παιδαγωγικός χαρακτήρ τού παιδικού έρωτος των Έλλήνων άποτελεί τήν θεμελιώδη διαφοράν του άπό άνάλογα όμοφυλικά φαινόμενα άλλων έθνών και άλλων εποχών’.

Αί αξιώσεις, τας όποιás είχαν ή άρχαία πόλις άπό τούς πολίτας της, ήσαν μεγάλαί και ποικιλώταται, και τό πρόβλημα τής άγωγής τού πολίτου είχε καθολικώτερον σημασίαν άπ’ ότι σήμερα, ιδίως εις πόλεις χωρίς τήν στρατοκρατικήν μονομέριαν τής Σπάρτης και τής Κρήτης, όπως αι Αθήναι. Στρατιώτης να γίνη καλός, τά όπλα να χρησιμοποιή, εις τήν πειθαρχίαν και τήν σκληραγωγίαν να συνθησθή, αυτά ήμπορούσιν, εις τας Αθήνας τούλάχιστον, να μάθη ως νεοσύλλεκτος εις τας περιπόλους των έφρήβων. Αλλά παντού δέν είχαν εισαχθή ό θεσμοί αύτός; έχρειάζετο λοιπόν κάποιος να τού τώ διδάξη. Τό σωμα του να γυμνάση εις τούς κόπους, να τού χάρισθ ύγειαν και ελαστικότητα, — δι’ αυτό ύπήρχαν τά γυμνάσια και ό παιδοτρίβης; αλλά και αυτός όχι εις όλας τας πόλεις. Αλλά τήν πνευματικήν και ήθικήν του άγωγήν πού θά εύρίσκεν ό νέος; Ός ό αύριανός πολίτης θά ήτο ύποχρεωμένος να έχη γνώμην, ύπεύθυνον γνώμην, δι’ ένα πλήθος ζητημάτων έξωτερικής και έσωτερικής πολιτικής, νομικών, οικονομικών, πολεμικών, και ως μέλος τής εκκλησίας να εκλέγη μεταξύ των άντιτιθεμένων γνώμην, να ψηφίξη στρατιώγους, διπλωμάτας, αξιωματικούς κλπ. Έπρεπε να έχη κάποιαν πείραν τής κρατούσης νομοθεσίας, διά να ήμπορη να φερθή ως μάρτυς, ως διάδικος χωρίς τήν βοήθειαν δικηγό-

ρου, ως δικαστής αμύριν, όταν θα τον έφεραν ο κλήρος, εις μίαν δύσκολον ποινικήν ή πολιτικήν υπόθεσιν. Βραδύπερον ο κλήρος ή ή ψήφος των συμπολιτών του θα τον άριζαν μέλος της βουλής, όπου διεξήγοντο λεπτα διπλωματικά διαπραγματεύσεις, διαχειριστήν της δημοσίας περιουσίας, έπιστάτην εις την ανέγερσιν και διακόσμησιν τεχνών, ναών, δημοσίων οικοδομημάτων, μέλος έπιτροπής προς ναυπήγησιν στόλου, κριτήν εις τους δραματικούς αγώνας, πλοιαρχον πολεμικού σκάφους (τριήραρχον), διευθυντήν γυμναστηρίου, διπλωματικόν άπεσταμμένον, άξιωματικόν, ύπουργόν (στρατηγόν). Δι' όλα αυτά τή γνώσιν έχρηάζοντο και τί πείρα των ανθρώπων και της ζωής, άν έπρόκειτο περί στοιχειώδους ή ανταποκριθής εις τας προσδοκίας των έκλογέων του!

Άλλα και εις την ιδιωτικήν του ζωήν, έπρεπε πολλά να γνωρίζη. Τούς τρόπους του έφροσθα πρώτον και τούς κανόνας της συμπεριφοράς, ώστε να είναι μετρίφων άλλ άκατάλληλτος, ψυχραιμος και έτοιμολόγος, άλλ όχι άπότομος και ύπερτόμος, ευγενής άλλ άταπεινός, ευτρόπελος άλλ όχι χυδαίος. Έπειτα έπρεπε τό πνεύμα του να έχη καλλιεργημένον, ώστε να παρακολουθη και να κρίνη μίαν τραγωδίαν του Σοφοκλέους, μίαν μουσικήν σύνθεσιν του Τιμοθέου, μίαν φιλοσοφικήν συζητήσιν με τον Σωκράτη, να διαβάξη τό βιβλίον του Άναξαγόρου, ν' άπολαύη ένα άγαλμα του Φειδίου, να έχη μερικάς στοιχειώδεις γεωγραφικάς και ιστορικάς γνώσεις, να ήμπορη ν' άνοιγή τό στόμα του χωρίς να λέγη άνοήσιος, να συνεισφέρει, ένεργών και αυτός μέλος της συντροφίας, κάτι εις ένα ομύσιον. Και πρόσ τούτοις έπρεπε να είναι εις θέσιν να διαχειρίζεται την περιουσίαν του, να εύρισθη διέξοδος εις τας δυσκόλους στιγμάς της ζωής και να έχη άφ' έτέρου τό άπαιρητόν ήθος ενός χριστού πολίτου και ενός εύσεβους ανθρώπου άπέναντι των θεών, της πατριδος, της οικογενείας του, των συμπολιτών του, να γνωρίζη τίμια να ζή και άρτια ν' άποθνήσκη. Όλα αυτά μαζή και άλλα πολλά άπαιτούν ό,τι ο άρχαιος ώνόμαζεν άρετήν, ό,τι άπέτέλει τόν έσωτερικώς και έξωτερικώς τέλειον άνθρωπον, των καλών κάγαθών.

Άπό ποιού και πώς θα τ' άποκτούσεν ο νέος; Ένα μεγάλο μέρος (πάντως όχι τό όλον) άποκτά σήμερον ο νέος εις τό σχολείον. Εις την Άρχαιότητα όμως και αί αξιώσεις ήσαν περισσό-

τεροι και σχολεία άνώτερα δέν ύπήρχαν· μόλις τόν 4ον αίωνα ιδρύθησαν, και αυτά με τελείως διαφορετικήν άποστολήν. Έται ο έρθηθος την μόρφωσιν του έπρεπε να ζητήση εις την κοινωνίαν μέσα. Έχρηιάζετο λοιπόν έναν ή περισσοτέρους ανθρώπους πεπειραμένους, που θα τόν εισάγαζον, θα τόν χειραγωγήσουν εις τό διαχερή, θα τόν προστατεύσουν άπό κινδύνους, θα τόν δημιουργήσουν προσωπικάς γνωριμίας και κοινωνικάς σχέσεις, που θα ήμπορούσαν πρό παντός, είτε οι ίδιοι είτε δι' άλλων, να τού μεταδώσουν γνώσεις και γνώσιν της ζωής και των ανθρώπων, ό,τι μέσα των έκείνοι είχαν άποθηκεύσει όχι άπό θεωρητικήν διδασκαλίαν τώσον, όσον άπό την ζωντανήν παράδοσιν της κοινωνίας και άπό την προσωπικήν των πείραν των ταξιδιών, των αναναστοφών, των παθημάτων των. Θα τόν ώδηγούσαν έπίσης να βλέπη τό νόημα των γεγονότων γύρω του και να συνάγη συμπεράσματα και διδάγματα έξ αυτών.

Τό έργον αυτό θα ήμπορούσε βέβαια ν' αναλάβη και ανέλαμβανε πολλάκις ο πατέρας, και δέν ύπάρχει ή ζητήμα ότι ένας πατέρας άφωσιωμένος εις τό παιδιά του είναι εις θέσιν να εξασκήση επίδρασιν ισχυράν εις την διαμόρφωσιν των, κυρίως διότι έχει ένα σπουδαίον μέσον: την καθημερινήν έπικοινωνίαν εις όλας της ζωής τας περιπτώσεις. Άλλ' ή επίδρασις αυτή εις έναν έρθηθον, και δη εις έναν άρχαιόν έρθηθον, δέν πρέπει να υπερτίμηται. Πρώτον διότι γενικώς εις στήν Άρχαιότητα ή οικογένεια όχι παράγων άγωγής δέν είχε την σημασίαν, που έχει εις την χριστιανικήν κοινωνίαν. Ήτον ένας πολιτικός και οικονομικός δεσμός ευδιάλυτος και άτελής, χωρίς την έρωτήτα του μυστηρίου, όπου παιδιά διαφόρων γάμων, πολλάκις και νόθα, άνετρέφοντο, άπό κοινού άπό γυναίκας άμφοτέρως και άπό δούλους, ενώ ο πατέρας δέν άφιέρωνεν εις αυτά, έφ' όσον τουλάχιστον ήσαν μικρά, την προσοχήν του, σπανίως δέ πάντως τας καλύτερας του ώρας — δέν έμεν άλλωστε πολύ εις τό σπίτι. Έπειτα ύπάρχει γενικώς εις τας σχέσεις των γονέων πρός τό παιδιά πολλή συμπαμπαικτική. Λείπει τό αίσθημα ότι σύ μόνος σου εδιάλεξες τόν πατέρα σου ή τό παιδιά σου, τό στοιχείον της ψυχικής συγγενείας, την οποίαν αισθάνεται ήθικώς άνώτερον, όταν είναι πράξις της έλευθερίας, άλλα και ύπευθύνου σου διαγωγής, συμφώνου με την ιδιοσυγκρασίαν

σου, συμφώνου πρό παντός με ό,τι μέσα σου έχεις ως ιδεώδες'. Ιδιαίτερως διά τόν έρθηθον — και τό είχαν λεπτότητα παρατηρήσει οι Έλληνες — έρχεται καιρός, που ο πατέρας έχει την ύποχρέωσιν ν' άποστρέψει άπό τό προσκήνιον της ζωής του, χωρίς φυσικά να τόν χάνη άπό τό μάτι του. Τού ύπενθυμεία πολύ, και με την ύπαρξιν του άκόμη, ότι ήτο κάποτε μικρό παιδί — κάτι διά τό όποιον έντρέπεται σχεδόν ο έρθηθος. Ούτε ο ίδιος άλλωστ' εύκολον είναι να συνηθίση να μην άντικρύξη εις τόν έρθηθον της σήμερον τό μικρό παιδί της χθές. Έξ άλλου εις την ηλικίαν αυτήν ο έρθηθος ζητεί τό ιδανικό του (και μόνον με τό άντικείμενον ενός ιδανικού είναι νοπή ή άγωγή) και τό μακρινά και τ' άσυνήθιστα, και φυσικά ένασκαρμωμένα εις ώρισμένα πρόσωπα. Ο πατέρας όμως εύρίσκει τά πολυ κόντα του, έχει τριβή πολύ εις την καθημερινήν του πείραν, ή ώστε να έχη την αίγλη του νέου· έχει παρουσιάσει εις τό παιδι του συχνά πολλάς μικρότητας (και όχι μόνον είναι μικρότητες ήθικά· άς είναι μόνον μικρολεπτομέρεια της καθημερινής πεζότητος), ή ώστε να τού γίνη ιδεώδες, που να τόν ικανοποιή. Τού λείπει ή άπόστασις.

Σημειώσεις

1. Διά τούς πρωτόγονους λαούς έχει συγκεντρωθεί παραβέβαια πολλά ο έθναλόγος Ed. Westermarck, *Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe*. Γερμαν. μετάφρ. του L. Katscher τό 2 (Leipzig 1909) σ. 767-91.

2. Έπειτα παρατηρείται, ότι είναι πολύ περισσότερο περιωρισμένον εις τας έλληνικάς εκείνας χωράς, εις τας όποιους έλαβε μέγιστήν διάδοσιν ο θεσμός τών εταίρων, όπως εις την Ιουλίαν.

3. Όμοίως προβληματικόν είναι όχι ό,τι ο άνθρωπος εχρησιμοποίησε την στέγην ενός σπηλαίου ή μιας καλύβης, δέν να προστατευθή άπό την βροχήν και τό ψύχος, άλλα ό,τι άπό την καλήν έπρόχρησιν εις τόν Παρθενώνα και ό,τι με την κατοικίαν συνείδεσε τας θαυστάτας ήθικας έννοιαις της οικογενειακής έστίας και της έρωτήτος της.

4. Την άντίπευσιν εις ένα περιήμον άρθρον του εις τό *Rheinisches Museum* 62 (1907) σ. 438-475 ο E. Bethé.

5. Ένα νόστιμον έπεισοδίον διηγείται και ο Ξενοφών περί του Όλυμπίου λοχαγού Έμισθέους (Άνάβ. 7, 4, 7-11).

6. Γενικώς άλλωστε οι άρχαιοι ως πρός τόν έρωτα έπρόσχον περισσότερο τό συναισθημόν παρά τό άντικείμενον, ενώ ή χριστιανική αντίληψις πιστεύει ότι τό άντικείμενον είναι εκείνο που θα ήμπορούσε να έξαγγίλει κάπως τό ένστικτον και τό αίσθημα: π.χ. όχι άν ο έρωσ καί έαυτον είναι δυνατός, ειλκρινής, γνήσιος, άλλ άν στρέφεται πρός την νόμιμον ούζονον σου λ.χ., τότε είναι ήθικός.

7. Αυτό τό αίσθη άναπτύσσεται και όταν έχης μετώπι των διδασκάλων σου να διαλέγης. Δι' αυτό μόνον είναι ή δυνατότης έπαφής με περισσότερο δεικνύσασκε ύπάρχει, δημιουργούνται και γόνιμοι δεσμοί μαθητών πρός αύτου.